

MIKLOS HADAS
VIKTOR KARÁDY

Fotbal și identitate civică

o analiză istorică a semnificațiilor sociale
în fotbalul maghiar

Această scriere exploatează un patrimoniu de cunoștințe comun unui număr destul de mare de bărbați din Ungaria și al cărui conținut pare atât de banal încât nu ne trece prin minte decât în mod excepțional să-l transformăm în obiectul, respectiv instrumentul unei analize sociologice. Ideile schițate mai jos – fără să poată fi, în nici un caz, considerate aleatorii – n-au decât o valoare relativă, deoarece nu ne-am mai ocupat până acum de această temă, iar pentru acest studiu n-am avut posibilitatea să culegem date originale. Sursele noastre principale au fost clasamentele campionatelor maghiare de fotbal din prima categorie, scopul pe care ni l-am propus fiind acela de a evalua cu mijloacele sociologiei elementele configurate istoric

---

Miklos Hadas s-a născut în 1953 la Budapesta. În 1990 înființează revista Replika (din care am preluat articolul de față – n.t.), devenind redactorul ei șef. Predă sociologia la Facultatea de științe economice din Budapesta. Preocupările sale științifice țin de zona teoriei sociologiei și a analizei fenomenelor culturale. A publicat numeroase articole de specialitate și eseuri.

Viktor Karády s-a născut în 1936 la Budapesta. În 1956 părăsește Ungaria, își începe studiile la Viena, apoi obține diploma în sociologie și limbă engleză la Sorbona. Din 1966 a fost asistentul lui Raymond Aron. Din 1968 este colaboratorul institutului de cercetare înființat de Pierre Bourdieu. A ținut cursuri la universități din Europa și America. În prezent este profesor la catedra de istorie a Universității Central Europene de la Budapesta. Din 1993 este membru corespondent al Academiei de Științe a Ungariei. A publicat mai mult de două sute de articole în presa de specialitate din Ungaria și din străinătate.

ale semnificațiilor sociale simbolice ale cluburilor. Pe parcursul analizei am descoperit cât de strânsă este legătura dintre distribuirea raportului de forțe din interiorul universului fotbalistic și sfera politicului. În această privință munca a fost relativ ușoară, căci de multe ori nu ne-a rămas – ca să folosim o expresie în stilul temei – decât să «trimitem în plasă mingea ce sălta pe linia porții». În același timp însă n-am putut scăpa nici o clipă de sentimentul că încrângătura complicată a universului material și simbolic al sportului nu poate fi studiată în toate detaliile ei într-o lucrare ce încearcă să «îndese» evenimentele unui secol în două coli și jumătate. Din această cauză textul de mai jos trebuie considerat drept o schiță istorică, «o primă abordare» pe care o publicăm, printre altele, și fiindcă sperăm ca și alții să capete – fie și la vederea lipsurilor ei – dorința de a studia mai amănunțit acest subiect extrem de pasionant.

Bazele sociologice ale microbismului

În partea estică a Europei fotbalul e problemă de stat – problema statelor mici care suferă de complexul dependenței și al marginalizării. În perioada interbelică fotbalul exprima simbolic superioritatea culturală față de țările vecine dușmănoase și egalitatea valorică cu civilizația occidentală percepută ca model, în vreme ce în perioada ce-a urmat celui de-al doilea război mondial a fost un mijloc de a demonstra «superioritatea societății socialiste față de cea capitalistă». În același timp, fotbalul a fost folosit cu succes și pentru legitimarea internă a sistemelor totalitare, deoarece latura spectaculară a acestui sport ce atrage mari mase de oameni asigură ocazii excepționale pentru exprimarea spontană și publică a sentimentelor și stărilor de spirit, devenind astfel, în mod aproape inevitabil, purtător al imaginii identității colective. De aceea putem considera stadioanele de fotbal și sfera lor luată într-un sens mai larg drept instituții excepționale, căci în acest decor ieșit din comun suporterii au ocazia, chiar și în toiul celei mai dure dictaturi, să trăiască experiența unei libertăți relative, prilejuite de autoexprimarea colectivă neformalizată.

Datorită trăsăturilor sale generale, fotbalul se pretează deosebit de bine interpretării acestui rol special. Gimnastica, atletismul, scrima, călăria, înotul sau ciclismul, pentru a nu pomeni decât câteva dintre sporturile cunoscute înaintea apariției fotbalului, se aseamănă prin faptul că întrecerea are loc între indivizi. Acești indivizi nu se deosebesc din punct de vedere social: o competiție athletică de la sfârșitul secolului XIX nu se desfășura, de obicei, între anumite cluburi, ci între adversari și, respectiv, suporterii cu o origine socială asemănătoare, adunați în jurul aceluiași club.

Cei care nu sunt direct implicați țin cu unul sau altul dintre adversari aproape exclusiv pe baza calităților individuale ale acestora. [...]

În schimb fotbalul este cu adevărat un sport de masă. Și asta nu doar datorită numărului suporterilor, ci și din cauza compoziției lor sociale eterogene, căci mulțimi mari de oameni participă, prin intermediari, la o luptă simbolică ce are loc în sistemul interactiv al unui teren limitat. Suporterul nu ține cu un anumit sportiv în primul rând datorită calităților lui individuale (respectiv datorită unei eventuale relații dintre sportiv și suporter), ci se identifică unui grup reprezentat de o anumită echipă: ei optează pentru niște simboluri ce exprimă diferențele valorizate deja social și întruchipate de echipele de fotbal și jucătorii lor. Când două echipe de fotbal se află față în față, meciul se transformă și în confruntarea simbolurilor sociale ale căror purtătoare sunt. E posibil ca acest «joc antagonist» să nu exprime nemijlocit, ci doar indirect și simbolic confruntarea socială a părților aflate față în față, dar este totuși suficient de univoc pentru ca suporterul să poată descoperi în el elementele specifice.

Pentru microbistul care trăiește identificarea cu formația sa miza luptei purtate în arenă nu este doar aceea de a-și vedea echipa pe un loc mai avantajos în clasamentul campionatului, ci și ocazia de a-și exprima, prin comportamentul interactiv de suporter, sentimentele sale de cele mai multe ori neconștientizate, adesea interzise sau refulate, dar tocmai de aceea resimțite ca fiind foarte importante. Într-o asemenea situație pot căpăta greutate și elementele instinctuale, umorale, legate de dimensiunea cea mai profundă a personalității. Elementele respective pot proveni din situațiile și perioadele cele mai diferite ale evoluției personale și colective. Atașamentul față de o echipă, microbismul, este întotdeauna cumulara mai mult sau mai puțin conștientă a unor elemente diferite cum ar fi identitatea, nivelul cunoștințelor, comportamentul, instinctele și afectivitatea: premisele destinului personal sau influențele diferitelor comunități pot fi în egală măsură componente ale acestui fenomen. Microbismul își poate avea originea, spre exemplu, într-un anumit punct al ciclului vieții (legându-se, de obicei, de copilărie sau adolescență), în rădăcini familiale sau în relațiile de prietenie sau de colegialitate. Un alt tip de sursă ar putea fi apartenența socială sau particularitățile identității religioase ori profesionale (spre exemplu atunci când cineva ține cu o echipă «muncitorească», «creștină» sau «feroviară»); o influență pot avea, apoi, și elementele ideologice (cum ar fi revolta împotriva unui regim sau antisemitismul). Însă oricât de multe trăsături se pot regăsi printre referințele identității personale, la majoritatea suporterilor fideli găsim de obi-

cei – dacă nu altfel, măcar în formă incipientă – elemente de identificare colectivă, înrădăcinate adânc de-a lungul istoriei și intrate în subconștient.

Tuturor acestor componente ale identității le este comun faptul că își găsesc expresia în sistemul de interdependență al tribunei, datorită prezenței unui adversar sau dușman bine definit. Stadionul de fotbal este un câmp de interacțiune socială configurat dinainte. În cadrul lui privitorii sunt sclavii unor constrângeri de opțiune exprimate prin modele comportamentale gata elaborate: cu ocazia manifestărilor extremiste – atmosferă de linșaj, isterie, agresivitate – normele vieții sociale abia dacă mai sunt valabile iar în cazuri limită nu mai sunt deloc așa (spre deosebire de lupta ce se dă pe teren, care se organizează după reguli a căror nerespectare este sancționată cu severitate). Identificarea cu echipa se redefinește mereu și se con-

solidează ca urmare a constrângerii structurale exercitate de stadion; în prim plan ajung întotdeauna acele componente ale sale care sunt relevante în cazul concret al adversarului respectiv. În această situație de constângere, se ridică la suprafață și semnificații neconștientizate și necontrolate care ar fi fost inacceptabile în condiții normale.

Cu cât mai lipsită este competiția sportivă de referințe sociale evidente, cu atât mai mari sunt șansele ca lupta simbolică să se transforme în purtătoarea acelor semnificații sociale și imagini de identitate care, neapărând în viața de zi cu zi, sunt greu de definit în alte contexte. Fotbalul devine cu ușurință purtătorul semnificațiilor simbolice ale unor grupuri sociale de cea mai diversă factură, deoarece poate fi jucat la fel de bine pe terenurile virane din suburbii, pe pajiștile de păscut găștele la țară și în spațiile verzi ale cartierelor locuite de clasa mijlocie. Cu alte cuvinte, condițiile necesare pentru practicarea lui pot fi considerate relativ neutre din punct de vedere social. Fotbalul este un joc democratic-meritocratic în măsura în care nu prea creează ocazii nemijlocite pentru exprimarea diferențelor sociale, legile sale interne specifice și principiile de selecție nefiind legate de posibilitățile și de statutul colectiv al diferitelor straturi sociale și neputând fi – datorită relativei lor autonomii – deduse direct din împrejurările și din mediul social. (Eventualele valori sociale se pot manifesta în stilul de joc, în «spiritul jocului» sau în tactica echipelor ca automatisme corporale neconștientizate, transmise pe calea unor intermediari complicate și rămânând în general, din această cauză, neobservate de jucători și suporteri.) Tot neutralității sociale i se datorează și faptul că fotbalul oferă ocazii excepționale de ascensiune membrilor claselor inferioare.

Această ultimă constatare este perfect valabilă pentru situația din Ungaria și probabil că și pentru celelalte țări din regiune. În statele est-europene, atât rigiditatea organismelor sociale cât și îngustimea canalelor de mobilitate ce duc spre situații foarte înalte explică într-o oarecare măsură forța de atracție a acestui sport, căci prin intermediul lui membrii claselor inferioare pot păși într-o carieră ce le asigură o popularitate ieșită din comun și posibilitatea unor mari câștiguri. Această constatare rămâne valabilă chiar și în contextul în care, în spiritul politicii de cadre a socialismului de stat, cei de origine muncitorească și țărănească se bucurau de o discriminare pozitivă. Venitul unui cadru muncitoresc «făcut pe puncte» nici nu se poate compara cu cel al unui fotbalist cunoscut, acesta fiind pe deasupra în mult mai mică măsură forțat la compromisurile umiltoare pretinse celui dintâi. Sportivii de elită au parte, în afară de asta, și de privilegiile cuvenite celor mai importanți membri ai clasei politice, începând cu accesul la bunuri de consum refuzate altora, trecând prin

îngăduirea unei eventuale «slobozenii» verbale (politice) și mergând până la tolerarea unor «poticneli» în viața personală, pedepsite cu severitate în alte cazuri. Starurile fotbalului – să ne gândim numai la «echipa de aur» a Ungariei din anii cincizeci! – apar ca idoli legitimi în ochii suporterilor, oferindu-le astfel conducătorilor staliști ai epocii ocazii formidabile de a-și întări, prin ei (iar într-un sens mai larg, prin sport), propria poziție, precum și autoritatea și legitimitatea regimului lor.

Neutralitatea socială a fotbalului din Ungaria poate fi considerată de-a dreptul excepțională. Deja la începutul secolului jocul este practicat atât în gimnaziile de elită cât și în școlile profesionale sau liceele militare, la sate, sau în cele mai diferite cartiere ale marilor orașe (chiar dacă adesea jucătorii sunt desculți iar regulile clare lipsesc).[...] Și, în timp ce în țările anglo-saxone sporturile considerate distinse în cercurile culturale sunt competițiile hipice sau rugby-ul, în Ungaria fotbalul este o temă care îi inspiră adesea pe scriitorii sau oamenii de film de mare prestigiu. Jargonul politico-jurnalistic demonstrează și el importanța pe care o are în viața publică acest sport. E suficient să cităm câteva construcții verbale frecvent întâlnite, în care despre un politician se afirmă că «nici n-a atins mingea», «face pe mijlocașul», «încasează un gol pe degeaba», «fentează» ș.a.m.d. Semnificativ este și faptul că liderii politici ai diferitelor partide nu se înfruntă, în ziua de azi, în partide de golf sau tenis, ci încearcă să-și sporească popularitatea cu ocazia unor meciuri de fotbal.

De la începuturi până la «democrația populară»: raportul de forțe din fotbalul maghiar și polarizarea câmpului social-ideologic

Dacă vrem să înțelegem starea instinctual-afectivă și complexitatea sistemului de simboluri care aureolează fotbalul din Ungaria, trebuie să ne întoarcem în istorie măcar până la sfârșitul secolului trecut și să studiem funcționarea acestei ramuri sportive începând cu momentul constituirii asociațiilor în care jucătorii, organizatorii, mecenatul și suporterii se situează la întretăierea unor câmpuri de forță profesional-politice și simbolice extrem de complicate.[...]

Încă din 1890 echipele pot fi clar diferențiate pe baza «clientelei lor» în sensul larg al cuvântului (tabăra suporterilor, mecenatul, jucătorii). Microbismul în favoarea echipei Fradi, al echipei MTK și, în general, identificarea cu orice echipă de fotbal este rezultatul unei construcții istorice atât de laborioase și îndelungate, încât se poate merge, pentru multe dintre elementele sale, până la particularitățile sociologice concrete ale părinților fondatori.[...]

Asigurarea oportunităților de identificare colectivă devine încă de la începutul începutului una dintre funcțiile sociale (și condițiile de expansiune) ale fotbalului. La cumpăna veacurilor, când, în febra sărbătoririi a o mie de ani de la înființarea statului maghiar – a *Millenium*-ului, se formează noi și noi asociații sportive, în situația în care sistemul de grupuri socio-profesionale, etnico-religioase și locale este destul de aproximativ definit, sentimentul de identitate este, în primul rând, de sorginte teritorială: asociațiile se atașează de echipa câte unui oraș sau a unui cartier. Acestor elemente de identitate locale li se alătură însă, de timpuriu, și alte semnificații simbolice care formează miezul unui sentiment de identitate socială colectivă vag conturată, dar resimțită cu destulă intensitate de cei implicați. [...] Astfel NTE (Societatea națională de gimnastică) constituită, la inițiativa lui Clair Ignac, în 1840, poate fi considerată, în primul rând, asociația burgheziei de cultură germană care pășise pe calea maghiarizării și a cărei viziune etică a dus, pe lângă introducerea gimnasticii în școli, la înființarea unui sistem educațional bazat pe conceptul vocației profesionale.

Conflictele importante din cea de-a doua jumătate a secolului XIX pot fi surprinse prin încărcătura semantică a celor două sporturi: gimnastica centrată pe autoperfecționare și atletismul ce se organiza în jurul ideii de competiție. Căci aristocrația maghiară, care nu scăpa din ochi modelele engleze, preferă «gimnasticii de cameră strict reglementate, conservatoare, iudeo-germane», atletismul «liber, modern, practicat de gentlemenii creștini în aer liber».

Ținând pasul cu tendințele internaționale de modernizare a sportului, aristocrația maghiari, cu groful Esterhazy Miksa în frunte, pun, în 1875, bazele unui club atât de exclusivist încât doar nobilii maghiari și creștini au acces la el. *Clubul Maghiar de Atletism* astfel creat se opune clar NTE-ului, care avea o organizare relativ democratică. (Contrastul este destul de pregnant exprimat și de conotațiile cuvintelor «club» și «societate».) Este deci firesc ca, într-o asemenea situație, iubitorii de sport veniți dintr-un mediu alogen sau evreii, adică cei pe care aristocrația creștini îi exclud din cercul lor, să-și creeze asociații sportive proprii. [...]

În 1888, o echipă formată în marea ei majoritate din cetățeni evrei aparținând clasei de mijloc, considerând gimnastica prea conservatoare, se desprinde din NTE și formează MTK (Cercul maghiar de cultivare a corpului). Spre deosebire de organizațiile locale cu o compoziție socială heteroclită, adjectivul «maghiar» ce se regăsește în denumirea MTK – exprimând tendința de asimilare a populației evreiești care începuse să se maghiarizeze – trimite la ideea unui «maghiarism universal», lipsit de particularisme și patriotisme locale, conceptul de «cultivare a corpului»,

inventat de niște novatori ai limbii, semnaleză respingerea ideii de spiritualitate a gimnasticii, iar alegerea categoriei de «cerc» e semnul confruntării atât cu instituția elitistă a «club»-ului, cât și cu cea iradiind conservatorism a «societății». MTK-ul poate fi considerat prima organizație sportivă al cărei țel principal este practicarea atletismului modern și liber. În același timp, burghezia evreiască liberală a arondismentelor șase și șapte din centrul Budapestei, cea care a fondat și finanțat clubul, dorește, și subliniază acest fapt, să creeze un cerc sportiv în care oricine, fără nici un fel de discriminări, să poată practica, la nivel de performanță, «cele mai noi» sporturi.

Chiar dacă în epocă reprezentau două lumi și stiluri de viață opuse, atletismul, devenit expresia modernă a predispoziției nobile, bărbătești spre competiție, și gimnastica purtătoare a raționalismul mentalității ascetice a burgheziei în ascensiune pot

fi aduse la un numitor comun printr-o trăsătură importantă: gimnastul, alergătorul, luptătorul sau înotătorul fie că se luptă cu sine însuși sau cu adversarul său o face *individual*. Sporturile nu sunt deci activități de grup, ci manifestările voluntare, conștiente ale unor aristocrați și burghezi ambițioși. Față de acestea, fotbalul este un sport de masă în mai multe sensuri ale cuvântului: el poate fi practicat și de membrii claselor aflate sub nivelul burgheziei, presupune alcătuirea unor echipe, prezența unei mulțimi de suporteri și nu necesită decât un echipament minim, nepretinzând cheltuieli exagerate. Faptul că echipele sunt purtătoare ale simbolurilor identității satisface și nevoia straturilor sociale inferioare de a-și afirma specificitatea. Nu-i de mirare că și mișcarea muncitorească, aflată în perioada ei de organizare, intuiește curând valențele politice ale fotbalului.

Drept ecou al necesităților grupurilor populare ce tindeau spre statutul burheziei, în anii nouăzeci iau naștere, unul după altul, în cadrul asociațiilor deja existente, departamentele de fotbal. În același timp sunt create și cluburi noi, destinate de data asta în primul rând practicării fotbalului. Dintre acestea, din punctul de vedere al celor ce urmează, cea mai importantă este fondarea, în 1899, a FTC (Clubul de gimnastică din Ferencvaros). Denumirea clubului atașat de arondismen-tul opt poartă, în mod semnificativ, marca dualității specifice provenienței sociale a fondatorilor și intențiilor acestora. Latino-englezescul «club» și germanul «turn» (gimnastică), precum și pomenirea cartierului budapestan Ferencvaros, dominat de mic-burhezi și muncitori, sunt semne ale unui amalgam particular de patriotism local și universalism, exclusivism și organizare democratică. «Fradi»-ul, denumire folosită până în ziua de azi, trimite la prescurtarea denumirii germane a cartierului, Franzstadt, locuit la cumpăna secolelor mai ales de cetățeni de limbă germană. În același timp însă, culorile organizației sportive – verde și alb – reiterează culorile drapelului național (cu excepția culorii roșii), semnălând loialitate națională a grupurilor orășenești de origine germană aparținând categoriei «inferioare-mijlocii» și care au optat pentru calea asimilării.

MLSZ, Uniunea fotbaliștilor maghiari, ia naștere în 1901 și, începând cu această dată, organizează practic în fiecare an campionatul. În 1901 și 1902 în prima grupă pornesc cinci echipe, iar începând cu 1903 și până la izbucnirea primului război mondial – opt-zece. [...] Din 1903, competițiile naționale sunt dominate de lupta dintre FTC și MTK: între 1903 și 1929 meciul dintre aceste două echipe hotărăște cine va apărea în fruntea clasamentului.[...]

Competiția dintre cele două echipe nu decurge doar în terenul de fotbal ci și în universul material și simbolic extrem de eterogen din jurul acestuia. Cu siguranță că nu este lipsit de semnificație faptul că MTK își deschide propriul stadion în 1912, adică la un an după inaugurarea stadionului Fradi. Cum tot prin prisma acestei competiții trebuie interpretat și faptul că stadionul MTK este cu o idee mai modern decât stadionul Fradi, considerat de altfel atunci ca fiind de nivel mondial și având o capacitate de douăzeci de mii de privitori. Cum nu este întâmplător probabil nici faptul că locul ales pentru stadionul MTK se află tocmai pe bulevardul de centură Hungaria(!), demonstrând parcă eforturile burheziei evreiești care sprijinea MTK de a nu rămâne în urmă nici în *competiția de asimilare* pe care o începuse cu suporterii echipei Fradi.

În ochii suporterilor, Fradi – spre deosebire de marii lor rivali – continuă să joace cu «inima», adică nu cu mintea. Conotațiile sintagmei «inimă de Fradi» exprimă de altfel destul de explicit opoziția dintre toposurile micului burghez sensibil, sentimental, bun, solidar, sufletist, simțindu-se deja maghiar, și marele burghez rece, calculat, cu un spirit comercial, înstrăinat și cu rădăcini străine. Cu siguranță că nu ne aflăm prea departe de adevăr dacă presupunem că acest etos mic-burghez, determinat de o poziție existențială semiperiferică ce îndeamnă la o atitudine moralistă, este o componentă importantă a imaginii pe care o are despre sine suporterului echipei Fradi și care este centrată pe modelul de identificare al «maghiarului cumsecade», «venit de jos», «cinstit», «nepus pe compromisuri», «direct», «care gândește corect», un model ce nu indică doar comportamentul din incinta stadionului, ci își are importanța sa și pentru orientarea politică, devenind o componentă semiconștientizată a acesteia.

Compoziția celor două echipe nu se suprapune perfect, din punctul de vedere al originii fotbalistilor, peste imaginile sociale ale FTC și MTK. [...] Din punct de vedere al apartenenței sociale membrii echipelor nu prea se deosebesc, provenind, în majoritatea lor, din medii muncitorești și mic-burgheze. Este demn de luat în seamă apoi faptul că mai mult de jumătate din jucătorii de la MTK, dar și cam un sfert-o treime din fotbalistii de la FTC sunt de origine evreiască. Deci nu este deloc adevărată părerea că FTC ar fi fost, din pornire, o echipă «creștină», iar MTK una eminentemente «iudaică».

În același timp nu încapе însă îndoială că, o dată cu evoluția istorică și în corelație cu antisemitismul tot mai puternic și mai instituționalizat al sferelor ideologice și politice, în confruntarea dintre cele două echipe polarizarea evreiesc / neevreiesc a început să joace, mai ales în perioada interbelică, un rol tot mai important. Consolidarea acestei polarizări nu provine în primul rând din datele sociologice ale echipelor, ci reflectă evoluția câmpurilor de forță exterioare, politico-ideologice.[...]

Valul de *arienizări* din cele mai diferite sfere ale vieții economice și spirituale și-a făcut simțite urmările și în lumea sportului. În 1939 la conducerea *Hungariei* este numit – în spiritul *arienizării* – un consilier guvernamental de extremă dreaptă iar apoi, un an mai târziu, organizația este desființată. [...] În această situație conducătorii MTK își invită suporterii să sprijine echipa Vasas – «Fierarul». Alianța simbolică, aparent surprinzătoare, dintre echipele «burgheze evreiești» și «muncitorești social-democrate» trebuie interpretată și ea în contextul situației lor în câmpul ideologic – nonconformismul social, marginalizarea, antifascismul. După încheierea *arienizării* și excluderea marii ei rivale, echipa Ferencvaros devine într-o asemenea măsură echipa oficială a regimului ce alunecă tot mai mult spre dreapta, încât în 1944,

sub ocupație germană, președintele ei va deveni acel Jaross Andor care, în calitatea sa de ministru de Interne din partea organizație fasciste a *nyilas*-ilor, este principalul organizator al deportării evreilor și va fi, după eliberare, condamnat la moarte și spânzurat. Intențiile scurtei guvernări favorabile naziștilor sunt evidente: acesta încearcă să-și sporească propriul renume dubios prin folosirea popularității echipei Fradi.

Totuși ar fi simplist să asimilăm tabăra suporterilor echipei Ferencvaros cu extrema dreaptă. Ce-i drept, cu ocazia alegerilor din 1939, procentul celor care au votat pentru *nyilas*-i în arondismentul IX a fost cât se poate de ridicat. Cu siguranță că mulți dintre suporterii din Ferencvaros ai echipei Fradi – mici meseriași, mici comercianți, maiștri muncitori de origine germană – trebuie să fi fost total în admirația tehnologiei celui de-al treilea Reich, ajungând și din această cauză – precum și prin redescoperirea originii lor germane – în cercul de atracție al extremei drepte ce simpatiza cu Germania. Populismul mic-burghez de dreapta nu este însă doar purtătorul unor resentimente împotriva burgheziei evreiești, «nemaghiare», ci se delimitează, în multe privințe, și de spiritul claselor superioare – al «înaltei aristocrații maghiare» – revanșarde și iredentiste în mod oficial.

Tabăra de suporteri a Ferencvarosului nu poate fi legată exclusiv de extrema dreaptă pentru simplul motiv că ea cuprinde un cerc cu mult mai larg decât locuitorii arondismentului IX din capitală. Încă la începutul secolului, înainte de formarea ligii profesioniste de fotbal, FTC este considerat, în comparație cu MTK central și burghez, drept o echipă de fotbal cumva provincială și plebee. Și, fiindcă vreme de aproape treizeci de ani (până la câștigarea campionatului din 1930 de către echipa Újpest), ea este și în clasament prima echipă care poate avea pretenții la locul întâi, membrii grupurilor sociale care se identifică cu «talpa țării» devin aproape inevitabil suporteri ai echipei Fradi. Este și aceasta o explicație a faptului că, pe tot cuprinsul țării, marea majoritate a suporterilor din orașele și suburbiile care nu dispun de o echipă proprie în prima categorie ajung să fie alături de Fradi în opoziție cu MTK. Prin toate acestea nu dorim desigur să minimalizăm importanța dihotomiei maghiar / străin, sau, dacă doriți, creștin / iudaic dintre echipele Fradi și MTK. Am dori să subliniem doar că peste această polarizare de esență națională-religioasă-rasială se suprapun și semnificații identitare ce pot fi tratate prin prisma opozițiilor centru / periferie și marea/ mica burghezie. [...]

De la instalarea puterii comuniste până în 1956

Începând cu 1945 și până în 1948 lumea fotbalului și-a mai păstrat într-o oarecare măsură autonomia, chiar dacă echipele favorizate în timpul războiului au reușit să-și păstreze pozițiile avantajoase și în perioada regimului de coaliție. În schimb după preluarea puterii de către comuniști toată structura sportivă este reorganizată conform noilor concepții ideologice. În regimul Rakosi, în prima categorie a campionatelor de fotbal nu se întâmplă practic nimic care să nu depindă într-o formă sau alta de bunul plac al celor mai înalte autorități politice. În ochii reprezentanților puterii, sportul este o problemă politică prioritară: în 1950, cu intenția nedisimulată a *gleichschalt* izării, echipele de fotbal sunt realcătuite în mod brutal, fiind subordonate, fiecare, câte unui minister, unei ramuri industriale sau unei unități teritorial-administrative. Cu alte cuvinte, regimul comunist încearcă să văduvească echipele de semnificațiile pe care le purtau, de baza lor materială, ba chiar, adesea, și de tabăra suporterilor.

Cu ocazia reîmpărțirii resurselor materiale și simbolice, cea mai periculoasă pare să fie, în ochii puterii, echipa FTC – din cauza legăturilor de tristă amintire, pomenite aici, cu extrema dreaptă și a popularității ieșite din comun. Din această cauză, în anul schimbării, organizația se trezește într-o situație extrem de dificilă și nesigură: în 1948, pericolul desființării este suspendat deasupra ei ca o sabie a lui Damocles. Partidul comunist nu îndrăznește totuși să-și asume reprobarea ce ar fi urmat desființării ei. Căci în 1948 – pentru a reprima «provocările fasciste» ale nucleului de microbiști, considerați «elemente recalcitrante» –, echipei i se interzice apariția în public vreme de patru săptămâni și participarea la campionat, dar drept urmare a indignării generale pedeapsa este comutată în interzicerea folosirii stadionului Fradi.[...] După 1950 însă echipa este cu adevărat scopită: cei mai buni jucători sunt luați, este transformată în echipa Sindicatelor lucrătorilor din domeniul Alimentației, este rebotezată mai întâi *EDOSZ* iar apoi, în 1951, *Kinizsi*; și până și culorile sale tradiționale, verde cu alb, sunt transformate în alb cu roșu.

În 1949, când în fruntea fiecărei echipe importante ajunge câte un personaj de vază din nomenclatură (rangul asociațiilor sportive poate fi cel mai bine stabilit în funcție de poziția politică a conducătorului respectiv), președintele echipei Ferencvaros devine Münnich Ferenc, la ora aceea șeful Poliției din Budapesta. În alegerea lui – pe lângă mediocritatea personajului și obediența lui față de figurile centrale ale puterii – s-ar putea să fi jucat un rol numele și proveniența sa germană. Astfel – chiar dacă într-un mod mai ciudat – echipa vlăguită este marcată și în perioada de început a regimului Rakosi de reminiscențele apartenenței sale «șvăbești». După 1950, când FTC-ul se transformă în *EDOSZ SE* (iar apoi în *Kinizsi*), în fruntea sa ajung lideri din industria alimentară, fără nici o greutate în politica de la centru: iar prestația

echipei în campionat este corespunzătoare (deși, pe măsură ce ne apropiem de 1956, iese pe locuri din ce în ce mai bune). În tabăra suporterilor însă aceste modificări nu fac decât să stârnească o revoltă surdă și orgoliul rănit.

Conducătorii comuniști n-au motiv să se manifeste la fel de intolerant și față de MTK. Totuși – din cauza etichetei de «specific evreiesc» – echipa este tratată cu o anumită rezervă (o dovadă grăitoare a acestui fapt este înlocuirea culorilor ei cu roșu și alb, încercându-se probabil evitarea unor eventuale conotații ce s-ar fi putut naște din comparația cu albastrul și albul din drapelul statului israelian). În schimb, faptul că în 1950 patronajul echipei este preluat de Sindicatul lucrătorilor din Industria Textilă, denumirea de MTK transformându-se în cea de *Textilistul*, poate fi interpretată, într-un anumit sens, și drept un semn al continuității simbolice, căci «textilistii evrei» (industriași și comercianți) au fost, începând cu momentul fondării, cei mai importanți sprijinitori ai MTK. Tot ca un semn de continuitate poate fi interpretat și faptul că președintele echipei devine, la începutul anilor cincizeci, Vas Istvan, președintele Biroului de planificare, care aparține elitei de partid și care – fenomen surprinzător pentru mediul său – e cunoscut nu doar prin «sensibilitățile sale umaniste», ci și prin faptul că, în mod excepțional pentru mediul său, el nu-și neagă originea evreiască, ba îndrăznește chiar să-și declare, în momente speciale, simpatiile sioniste. (Conform unor surse, el ar fi întreținut legături cu *Joint*, organizație americană ce-i sprijinea pe supraviețuitorii lagărelor de concentrare și care a fost la scurt timp după aceea interzisă în Ungaria.) Însă în 1951 MTK devine echipa celei mai urâte și temute instituții de represiune, AVH (Oficiul Securității Statului), iar numele îi este transformat mai întâi în *Bastion* («Ungaria nu este o breșă, ci un puternic bastion în lupta împotriva imperialismului»), iar apoi, în 1953, în *Flamura Roșie*. Baza instituțională și denumirea atribuită organizației stau mărturie unei continuități aproape perverse între vechile și noile semnificații simbolice, căci, conform judecății societății contemporane, AVH este organizația teroristă a «centrului puterii iudeo-comuniste». Astfel, în ochii suporterilor, echipa elitei evreiești a vechiului regim se transformă în echipa elitei evreiești a noului regim. Este păstrată astfel baza de referință pentru revitalizarea sentimentelor antisemite față de echipă.

În anii cincizeci rivalitatea FTC–MTK nu mai este decisivă, căci în perioada aceasta doar MTK are un cuvânt de spus în lupta pentru titlul de campioană. Și, în vreme ce tabăra de suporterai ai MTK scade drastic, Fradi continuă să fie și pe mai departe cea mai populară echipă de fotbal. Mai mult de atât, măsurile luate împotriva ei îi mai adaugă și gloria simbolică a unei rezistențe mascate. În atmosfera de teroare și control totalitar a perioadei nu există totuși posibilitatea unor manifestări antisemite

deschise față de MTK sau de ieșiri împotriva regimului (cum s-a întâmplat în 1948, la meciul cu echipa Vasas). Aceste porniri vor ieși la suprafață mai târziu, în perioada mai liberală a regimului Kadar, la început doar în situații limită, iar mai târziu (de pe la mijlocul anilor 1980) tot mai frecvent.

Echipa preferată a regimului este acum, fără îndoială, cea provenită din reorganizarea fostei formațiuni din Kispest, botezată *Honved* – «Apărătorii Patriei» (în locul culorilor sale de pe timpuri, roșu și negru, sunt introduse și aici – de dragul diversității – roșul și albul.) Echipă de suburbie cu un caracter mic-burghez, ai cărei suporteri sprijină, dintre echipele mari, în primul rând Fradi, Honvedul stagnează – începând cu anul înființării ligii profesionale în 1926 și până în anul schimbării – în regiunea inferioară a clasamentului campionatelor naționale. În 1949 însă, mutându-i aici pe cei mai buni jucători, conducătorii regimului o transformă în cea mai importantă formație a fotbalului maghiar din toate timpurile: Honved poate fi considerat probabil, în perioada respectivă, drept cea mai bună echipă a lumii. Denumirea echipei ajunse sub patronajul «armatei poporului» este deja în sine un program politic. Semnificațiile identitare oferite de aceasta în mod oficial într-o perioadă când, de altfel, sentimentele și pasiunile naționale sunt cu severitate refulate, par să fie o adevărată invitație de-a zgândări corzile respective. Reminiscentele pașoptiste ale denumirii sale au un aport important la crearea unei situații în care militarismul de tip nou, reprezentat de forțele armate ale democrației populare, să poată deveni acceptabil.[...]

Regimurile comuniste sunt întotdeauna amatoare de demonstrații de masă spectaculoase, care creează ocazii extrem de potrivite pentru exprimarea euforică a consonanței sentimentale dintre regim și popor. Demonstrațiile de 1 Mai, mitingurile muncitorești, marșurile însoțite de cântece de masă sau jocul de-a pionierii – toate acestea îndeplinesc, în mare, în anii cincizeci, funcții asemănătoare cu sporturile de masă și fotbalul. Acesta din urmă se dovedește însă mult mai eficient decât celelalte, deoarece acțiunile organizate prin locurile de muncă sau școală nu fac, pe termen lung, decât să sporească resentimentele celor manipulați de sus. Meciurile de fotbal în schimb oferă maselor jefuite de atașamentele lor particulare față de anumite echipe posibilități reale de a-și defula instinctiv și spontan complexele identitare, și în această calitate pot fi considerate, pentru perioada respectivă, fenomene absolut excepționale. Nu este întâmplător deci faptul că zeci de mii de oameni asistă la meciuri. Și chiar dacă pe teren, teoretic, se înfruntă echipe ce îi reprezintă pe diferiții actori oficiali sau instituțiile construcției socialiste (mineri și feroviari, armata poporului și miliția, industria alimentară și cea textilă), este ușor de înțeles că suporterii găsesc posibilitatea de a-și învesti echipele cu semnificațiile locale, ideologice sau

simbolice ce le erau atașate în mod tradițional. EDOSZ sau Textilistul continuă să fie, în ochii suporterilor fideli, aceleași Fradi și MTK, cu toată încărcătura lor istorică. Pe lângă elementele tradiționale, supraetajate parcă peste acestea, acționează, bineînțeles, și noile conotații elaborate de corifeii ideologiei comuniste, care rămân însă – neputând depăși cercul alternativelor calificate drept legitime – în câmpul simbolic construit cu mijloace ideologice de către regimul la putere.

În perioada aceasta partidul unic se consideră pe sine și organizațiile sale de opresiune destul de puternice pentru a controla energiile fizice și forțele simbolice care acționează pe marginea jocului de fotbal și continuă să considere acest sport drept un mijloc de legitimare destul de important pentru a nu pregeta să investească în acest domeniu resurse materiale imense.[...] În 1953 este inaugurată la Budapesta o arenă cu o capacitate de o sută de mii de spectatori – Stadionul Național –, o construcție extrem de modernă chiar și la standardele internaționale. Se face totul și pentru a sprijini echipa națională, necesară pentru propaganda succeselor comuniste. «Echipa de aur» a anilor cincizeci, căreia Honved îi dă opt, iar MTK trei jucători, justifică într-adevăr privilegiile ce i-au fost oferite. Formația câștigă în 1952 Olimpiada, iar în 1953 – în premieră pentru echipele europene – îi învinge la ei acasă (cu 6-3) pe englezi. În contextul acestor victorii și al semnificației politice ce le-a fost atribuită, este de înțeles efectul special, de bumerang, al înfrângerii din 1954, în finala Campionatului mondial. Cu ocazia manifestației organizate împotriva selecționatei de fotbal ce revenea acasă, suporterii dezamăgiți și furioși și-au exprimat – practic pentru prima dată în istoria regimului – și sentimentele pe care le aveau față de comunism. În această situație conducerea consideră mai înțelept să treacă sub tăcere și să mușamalizeze incidentele decât să recurgă la represalii. (Euforia vest-germană ce a urmat finalei poate fi considerată un fenomen ce contrastează într-un mod specific cu doliul fotbalistic maghiar. Victoria asupra maghiarilor este primul act simbolic cu greutate internațională ce urmărea în mod evident compensarea gravelor prejudicii aduse sentimentului german de identitate și de măreție națională în timpul războiului mondial.)

Cea de-a treia echipă înălțată de regim este cea din Ujpest transformată în *Ujpesti Dozsa* [...] Pentru întărirea caracterului «democratic popular» formația este transformată în echipa Ministerului de Interne, mai exact a Jandarmeriei. Asta mai presupune și că ea devine membră a marii familii dinamoviste a echipelor patronate de ministerele de Interne din «țările frățești» (Dinamo Moscova, Dinamo Kiev, Dinamo București, Dinamo Berlin).

Perioada «consolidării kadariste»

Studierea lumii fotbalului este extrem de folositoare și pentru că prin ea devin palpabile multe dintre particularitățile mecanismelor ce reglau viața de zi cu zi sub regimurile politice din Europa de Est. Așa se întâmplă și în cazul regimului Kadar, ale cărui strategii legate de anumite sfere pot fi reconstituite cu succes prin prisma acestei ramuri sportive. Creșterea treptată a autonomiei fotbalului reflectă în mod exact intenția puterii centrale de a construi un «socialism de consum» controlat de stat. În logica contractului social propus de regim, în schimbul pasivității politice și a indiferenței, zona de libertate acordată indivizilor și instituțiilor devenea din ce în ce mai mare. Cu alte cuvinte, în tot mai multe sfere se deschide un câmp de acțiune din ce în ce mai larg. [...]

Reorganizarea lumii fotbalului stă mărturie faptului că noua putere înțelege importanța stabilirii specificității evoluțiilor simbolice determinate istoric, precum și faptul că anumite concesiuni pot juca rolul unui soi de *captatio benevolentiae* politice. Despăgubirea simbolică ce are loc cu ocazia revenirii la denumirile inițiale, precum și inițiativa kadaristă de a modifica sistemul de susținere și proprietate din lumea fotbalului se explică, în primul rând, prin faptul că, aflată într-o gravă criză de legitimitate, puterea consideră că asigurarea posibilității de a cultiva ceva mai liber această formă de divertisment poate sluji la diminuarea lipsei de popularitate a regimului. Oamenii lui Kadar sunt gata să facă orice – în măsura în care acest lucru nu implică vreo cheltuială politică sau economică exagerată – pentru a fi pe placul tribunelor (scop dificil de atins în absența unor jucători care, asemeni grupului din jurul lui Pușkaș, și-au părăsit închisoarea aurită). De aceea se străduiesc ei înșiși să «cojească» de pe cluburi conotațiile ce le-au fost impuse cu forța pe vremea lui Rakosi (batjocorite și urâte de marea majoritate a suporterilor), și tolerează reparația unei bune părți a semnificațiilor inițiale purtate de echipe.

Datorită acestei intenții FTC și MTK, purtătoarele celor mai vechi și mai încetățenite tradiții istorice, își recapătă denumirile și culorile, nemulțumirea maselor care se identificau cu aceste două echipe pierzându-și astfel obiectul. Pentru regim scopul prioritar este, bineînțeles, satisfacerea imensei tabere de suporterai ai echipei nedreptățite, Fradi.[...] În același timp, numele a două dintre marile echipe de după război rămâne neschimbat – *Ujpesti Dozsa* și *Budapesti Honved*, aparținând Jandarmeriei și, respectiv, Armatei –, semnalizând astfel faptul că reorganizările și reinterpretările trebuie să rămână între limitele câmpului politic strict delimitat de rigorile regimului.[...]

Dacă ar fi să căutăm sursele «pluralismului meritocratic» ce se manifestă în lumea fotbalului, ar trebui să indicăm pentru început faptul că, o dată cu ridicarea nivelului de trai sau paralel cu apariția unei economii alternative – ca să concentrăm în câțiva termeni caracteristicile evoluției «socialismului de consum» –, funcția de legitimitate a fotbalului își pierde din importanță. Depășirea perioadei acute a războiului rece contribuie și ea la diminuarea importanței acestui sport, căci în atmosfera internațională mai relaxată sunt mai puțin justificate cheltuielile excesive ce n-au alt scop decât exprimarea superiorității simbolice.

În această situație crește în mod aproape inevitabil probabilitatea ridicării la suprafață și a liberei circulații libere a complexelor identitare și a unor semnificații simbolice imprevizibile, necontrolate, purtate de fotbal. [...]

Ceea ce în anii șazezi-șaptezeci se manifestă ca o confruntare a semnificațiilor simbolice, mai mult sau mai puțin artificial construite, dependente de o putere centrală se transformă, în anii optzeci, în lupta reală a instituțiilor locale ce dețin resursele financiare, politice și administrative. În practică toate acestea înseamnă că, spre exemplu, formația provincială finanțată de industria grea socialistă este, treptat, marginalizată, făcându-i loc echipei sprijinite de marea întreprindere a unui «baron roșu» care dispune de anumite «relații socialiste», dar mizează pe o tehnologie mai avansată. O situație absolut neobișnuită față de cea precedentă este și aceea că un club patronat de o mare întreprindere provincială e capabil să înfrângă formațiile Poliției sau ale Armatei, iar asta numai datorită faptului că în perioada respectivă a știut să-și investească mai eficient resursele în fotbal decât instituțiile represive centrale. Și nu este neapărat vorba despre faptul că Raba Muvek sau Videoton ar avea, spre exemplu, mai mulți bani decât Poliția, ci despre faptul că Poliția – spre deosebire de marea întreprindere socialistă în expansiune – nu mai consideră, în comparație cu alte obligații ale sale, la fel de vitală sprijinirea fotbalului. Toate acestea pot fi, desigur, formulate și altfel, și anume că, în comparație cu instituțiile de represie, marea întreprindere socialistă ce se modernizează ține cont mai mult – în politica sa legată de sport – de considerentele economiei de piață decât de concepțiile ideologice legitimizeatoare. [...]

În același sens, nici prestațiile excepționale ale unor echipe ca *Raba ETO* sau *Videoton* nu pot fi considerate, în anii optzeci, drept urmări nevinovate ale unui concurs întâmplător de împrejurări, căci în spatele acestor echipe de succes din provincie pot fi descoperiți întotdeauna membrii din conducerea câte unei mari întreprinderi, aflați în poziții de forță și care, făcând lobby în straturile superioare ale elitelor de

partid, sunt întotdeauna capabili să pună în funcțiune, pentru echipa lor, resursele necesare. Mai putem indica apoi și faptul că, în timp ce, până la sfârșitul anilor optzeci, puterea conferă majorității echipelor – cu excepția Fradi – funcții de legitimare, MTK, purtător până atunci al unor semnificații incomode și periculoase, este condamnat la purgatoriul mediocrității. Echipa lui Kadar se teme probabil de faptul că antisemitismul ce ar putea irumpe în fața unei echipe MTK pline de succes, sau că ar putea declanșa registrele incontrollabile ale elementelor identitare naționale, punând în pericol propriile lor poziții politice. Și deoarece dictatura lui Rakosi este considerată în continuare de popor drept «iudeo-comunistă», seniorii «socialismului de consum» încearcă să evite situațiile incomode în care s-ar putea trezi că sunt percepuți drept moștenitorii «puterii evreiești». (În această ordine de idei se poate merge până acolo încât titlul de campioană câștigat de MTK în 1987 să fie interpretat – în condițiile unei analize mai generoase – ca un semn prevestitor al căderii regimului. Dar chiar dacă am considera îndoielnică această afirmație, ridicarea MTK exprimă, în orice caz, scăderea drastică a eficienței controlului central.)

Violența simbolică în stadioane

În regimul Kadar semnificațiile degajate din opoziția Fradi / MTK își pierd din complexitatea și intensitatea inițială, dar o bună parte a conotațiilor încetățenite de-a lungul timpului au supraviețuit – chiar dacă, adesea, în forme modificate – până și în împrejurări total schimbate. Scăderea intensității conotațiilor simbolice este legată, fără îndoială, de faptul că între Fradi și MTK, pentru o perioadă de aproape douăzeci și cinci de ani, se instalează o diferență de clasă: în timp ce prima luptă practic în fiecare an pentru titlul de campioană și joacă în cupele internaționale, o bună parte a jucătorilor ei făcând parte din echipa națională, pentru cealaltă până și obținerea locului șase în clasament poate fi considerată un succes. FTC rămâne și pe mai departe cea mai populară echipă, în timp ce tabăra suporterilor lui MTK scade mereu: *Soah*-ul, emigrarea unei bune părți a populației evreiești în 1945, iar apoi în 1956, contribuie și el la scăderea taberei suporterilor lui MTK. Și să nu uităm: toate formațiile ce joacă în prima categorie se bucură de o filiație locală tradițională, MTK fiind singura echipă lipsită de așa ceva. De altfel nici la începutul secolului, când s-a construit stadionul MTK, terenul nu fusese ales în apropierea cimitirului Kerepesi, a căii ferate, a terenurilor virane și a mahalalelor mizere, fiindcă acolo ar fi locuit suporterii MTK, ci mai degrabă din cauza denumirii drumului de centură, Hungaria, care putea semnala dorința de asimilare, și a vecinătății stadionului Fradi. Un copil născut

În anii cincizeci-șaizeci în Kispest sau Ujpest va deveni – datorită tradițiilor familiale sau a influenței mediului –, cel mai probabil, suporterul echipei Honved sau Dozsa chiar dacă părinții săi n-ar fi, eventual, simpatizanți ai regimului politic. În schimb, este practic imposibil să devii suporter al MTK – al acestei echipe lipsite de apartenență locală – pe stradă. Iar probabilitatea transmiterii identității de MTK-ist prin familie este diminuată de faptul că părinții evrei, temându-se de manifestări antisemite, își ascund adesea originea și încearcă să facă din copiii lor suporteri ai altor echipe, să-i lase «neutri din punct de vedere fotbalistic» sau să-i transforme de-a dreptul în suporteri ai Fradi (sau, în orice caz, în situația în care copilul devine, sub influența

mediului școlar, supporter al Fradi, tolerează identificare copilului cu această echipă). [...]

Cu toate acestea, de echipa MTK se leagă și până în ziua de azi conotațiile de «echipă evreiască», și asta cu toate că procentul jucătorilor săi de origine evreiască trebuie să fi fost, în ultimii patruzeci de ani, cu totul nesemnificativ. Memoria colectivă a suporterilor a păstrat nenumărate exemple de manifestări antisemite (care au necesitat intervenția poliției) în tabăra Fradi. N-a fost uitat, spre exemplu, cazul când, la începutul anilor șaizeci, după un meci FTC-MTK încheiat cu victoria Fradi, un grup al suporterilor echipei din Ferencvaros a ars ziare în fața Institutului rabinic din Budapesta cu strigăte de «am învins Israelul». Dar n-a fost uitată nici acea manifestare paradoxală de identificare discriminatorie care a avut loc în 1967, imediat după războiul de șase zile din Israel, când suporterii Fradi au sărbătorit, pe Stadionul Național, echipa MTK, exprimându-și astfel bucuria că țările arabe, aflate sub influență sovietică, au fost înfrânte.

Iar dacă din anii șaptezeci se cunosc relativ puține acțiuni antisemite la adresa MTK, de pe la mijlocul anilor optzeci ele devin foarte frecvente. Și ar fi o greșeală să se creadă că textele, care sunt adesea de o brutalitate șocantă, sunt scandate doar de nucleul forte – «centrul B» – al suporterilor fradiști. Se poate întâmpla și în taberele echipelor Dozsa, Vasas sau Honved ca, în timpul unui meci cu MTK, suporterii lor să le strige adversarilor că sunt «jidani» sau să-i trimită «la camerele de gazare». S-a mai întâmplat apoi de câteva ori ca în meciurile din provincie ale MTK taberele suporterilor locali să recurgă la schemele verbale și vizuale ale antisemitismului popular arhaic, trimițând spre exemplu în teren, în acompaniamentul unor rime la «gâscar», câte o găscă legată cu panglică albastră.

Fără să încercăm o explicare amănunțită a acestor manifestări, am dori să trasăm direcțiile unui posibil studiu ulterior, mai temeinic, evidențiindu-le prin punerea în lumină a unor relații de interdependentă. În primul rând, am formula ideea că avem de-a face aici cu o variantă particulară a situației de constrângere despre care am vorbit în introducere, situație în care, la vederea adversarului concret, se declanșează elementele profund înrădăcinate, discriminatorii până la extremism, ale identității. Ridicarea acestora la suprafață este facilitată de coroborarea specifică a mai multor determinante istorice. Intensitatea resentimentelor este, bineînțeles, influențată de poziția rivalului: atâta timp cât echipa MTK ocupă locuri inferioare în clasament și formațiunea «patriotică» are șanse mari să câștige împotriva ei, nu prea sunt motive pentru o prea mare implicare pasională din partea suporterilor. Când însă adversarul se dovedește a fi cu adevărat periculos pentru echipa «patriotică» (și este ceea ce

se întâmplă în a doua jumătate a anilor optzeci), sentimentul pericolului poate stârni reacții de stadion extremiste.

La amplificarea violenței simbolice și reale în stadioane contribuie și faptul că, pe parcursul anilor optzeci, regimul își pierde treptat caracterul de stat polițienesc. Acest lucru poate fi observat în multe domenii, începând cu diminuarea agresivității în relațiile cu forțele opoziționiste și terminând cu o mai mare toleranță, sau în orice caz cu o atitudine mai nehotărâtă în fața «tulburătorilor ordinii» din stadioane. Situația necunoscută până atunci a unei mai mari libertăți duce în mod aproape inevitabil la apariția agresivității colective, mai ales într-o situație în care defularea în masă și posibilitatea de identificare este sporită de prezența manifestă sau simbolică a unui adversar sau dușman. Apariția unor porniri discriminatorii este potențată și de faptul că numărul, vârsta și compoziția socială a publicului din tribune s-au modificat între timp considerabil: în locul publicului larg, amestecat din punct de vedere social și al vârstei de pe timpuri, apare o mulțime mai redusă ca număr, mult mai tânără și lumpenizată din punctul de vedere al compoziției sociale. Astfel – ca să recurgem la o formulă dragă cotidianelor noastre – grupul format din câteva sute de «huligani ai fotbalului» care formează «nucleul tare» al unei armate de trei mii de spectatori are mult mai mult decât înaintea posibilitatea de a influența în mod decisiv atmosfera din stadioane. Și asta cu atât mai mult atunci când, în locul încurajării propriiei lor echipe, țelul lor principal devine batjocura, proferarea de înjurături și confruntarea verbală ce îmbracă formele agresivității colective ritualizate și care poate fi îndreptată în aceeași măsură împotriva jucătorilor echipei adverse, împotriva suporterilor ei sau a păstrătorilor ordinii (arbitri, personalul stadionului, poliția), întorcându-se câteodată chiar și împotriva antrenorului sau a jucătorilor din propria echipă. Această agresivitate poate deveni deosebit de brutală când i se oferă drept obiect o persoană concretă, percepută de societate prin prisma unor sentimente negative, respectiv xenofobe (un fotbalist țigan, român, iugoslav sau rus) sau vreo entitate fictivă («o echipă evreiască»).

Mai putem găsi și alte explicații dacă încercăm să răspundem la întrebarea care era, în ultimii ani ai regimului Kadar, atitudinea tinerilor suporterii ai Fradi față de întreaga zonă a «establishment»-ului. Din câte știm, tabăra de suporterii ai FTC a depășit curând după înființarea sa granițele arondismentului IX din Budapesta. Astfel, identificarea cu Ferencvaros nu înseamnă, în primul rând, o apartenență locală, ci un fel de «întrădăcinare în Ungaria profundă». Caracterul general-național al Fradi provine din eterogenitatea socială a taberei suporterilor săi, din faptul că aceștia n-au nici o apartenență socială, iar geografic vorbind sunt dezrădăcinați. Forța acestei identități

este bine demonstrată de faptul că suporterii ei provinciali țin cu Fradi, adesea, chiar și împotriva echipelor din orașele lor. Dacă, în acest context, considerăm «centrul B» drept grupul cel mai organizat și cel mai conștient al acestui amalgam revărsat și difuz și ne concentrăm atenția pe una dintre formele cele mai specifice ale agresivității simbolice, anume antisemitismul, putem interpreta acest fenomen din cel puțin trei puncte de vedere diferite.

Aceste acțiuni verbale pot fi considerate, în primul rând, drept manifestările unui cod ce se constituie în purtătorul unui negativism general. Acest cod conține deopotrivă nemulțumire, dușmănie, porniri agresive, resentimente legate de anumite grupuri sociale și – element comun tuturor societăților unde evreii (și alte grupuri percepute ca fiind străine) sunt clasati în funcție de dihotomia «noi» și «ei» – tendința de a se plasa la polul opus față de «ceilalți». În Ungaria, printre cei desemnați de acest cod făceau parte, pe timpuri, germanii și austriecii, așa cum se întâmplă azi cu țiganii sau românii. Caracteristic este faptul că toate acestea nu se referă niciodată la o persoană concretă, ci la portretul generalizat al unui grup social cu contururi mai mult sau mai puțin difuze. Spre exemplu, atunci când câțiva suporteri care scandaseră sloganuri antisemite scandaloase au fost interogați la poliție în urma evenimentelor, s-a dovedit că tinerii încă nu întâlniseră niciodată evreu pe care să-l perceapă ca atare și că nici nu au de fapt vreo problemă concretă cu evreii. [...]

O altă posibilitate de interpretare a semnificației manifestărilor antisemite ar putea fi analizarea în context social a autoportretului suporterilor aparținând unei anumite tabere. Suporterul Fradi se concepe, probabil, ca un om «oarecare», «normal», «bun maghiar», care se situează ca un simplu fiu al poporului în fața «establishmentu»-ului, adică a «celor de sus», a «puterii», a «oficialității», a «instituționalizării», a «reprezentanților regimului» (care sunt, în cazul respectiv, într-un mod foarte concret, polițiștii de pe stadion, gardienii publici etc.). Imaginea subiectivă a stratificării organizate în jurul dihotomiei profund resimțite ca opoziția dintre «noi» și «ei» reflectă în mod exact experiența socială a cetățeanului simplu din regimurile totalitare, experiență ce-l conduce la concluzia că – în urma reorganizărilor sociale brutale și banale, inumane și insensibile, actualizante și omogenizante venite de sus – relațiile, faptele trăite și judecățile inteligibile din lumea ce-i era familiară au fost uniformizate, deformate, văduvite de valoare și sens. Și, fiindcă în stereotipiile cotidiene folosite în relațiile sociale cei «de sus» sunt calificați adesea drept «evrei», resentimentele la adresa «establishment»-ului își pot face apariția, cu o mare doză de probabilitate, și sub forma antisemitismului.

Există multe cauze istorice care fac ca în Ungaria evreimea să fie asociată puterii de tip comunist. E lucru îndeobște cunoscut că, în ochii dreptei ce se organiza în perioada interbelică, mișcarea comunistă este rezultatul «conspirației iudaice internaționale». Această teză, ridicată de regimul Horthy la rang de poziție oficială, este, în ochii multora, confirmată de experiența stalinismului din Ungaria, căci în anii cincizeci multe dintre funcțiile importante sunt ocupate de evrei. Faptul că regimul Kadar pedepsește până și cele mai mici manifestări antisemite poate servi, pentru aceiași oameni, drept o nouă dovadă a continuității regimului evreiesc. Aceste concepții sunt completate de reprezentarea evreilor ca «bogătași», ce poate fi regăsită și în ideologiile oficiale ale unor regimuri de o cu totul altă orientare. Motivul extrem de răspândit al «evreului bogat» poate insufla aceleași semnificații resentimentare ca și «cei de sus», «cei opuși nouă», cei «altfel decât noi», care devin astfel ușor, în contextul dat, purtătoarele unui «nonconformism» la adresa regimului.

Bineînțeles că în sloganurile scandate de tribune putem regăsi și antisemitismul clasic, cu o bază rasial-politică. Este de presupus că există tineri care au auzit din izvoare directe, din familie, despre vremurile «revoluției» fasciștilor *nyilas*, iar comportamentul lor din stadion se hrănește din nostalgia după anii negri. În mitologia familiilor lor, cea perioadă cumplită poate apărea drept vremea transformării uluitoare a relațiilor de subordonare/dominație din societate, perioada când, în sfârșit, relațiile dintre exploatare și exploatați au evoluat conform intereselor «celor de jos», ale «oamenilor mărunți» și când libertatea de a jefui, a prăda și a ucide ajunsese să fie expresia trăirii experienței uluitoare a răsturnării ordinii sociale, a «ajungerii sus», a stăvilirii nedreptăților, a răzbunării istorice a lumpenproletariatului. Ura antisemită necontrolată și necontrolabilă poate fi considerată, din acest punct de vedere, drept ritualul agresiv îndeplinit – la o temperatură înaltă a instincțelor și pasiunilor – de membrii grupului celui mai sărac din punct de vedere intelectual, economic și social, al cărui țap ispășitor nu este neapărat evreimea, ci toți cei care, în ochii lor, reprezintă «ordinea» dictată de sus.

În loc de încheiere

Dacă trecem în revistă performanța echipei naționale maghiare de la începutul secolului și până în zilele noastre și acceptând faptul că cele mai bune rezultate ale sale pot servi drept indici ai acestei ramuri sportive pe plan internațional, am putea spune, tratând lucrurile în linii mari, că echipa Ungariei se află deja în anii 1910 la nivelul celor mai bune echipe de pe continentul european (deși mai este încă bătută

de Anglia cu o serioasă diferență de scor), în anii douăzeci dă oarecum înapoi, iar apoi, în anii treizeci, își reocupă locul printre «marile puteri fotbalistice» ale lumii. În prima parte a anilor cincizeci naționala maghiară este considerată cea mai bună echipă din lume. În anii șaizeci fotbalul maghiar își mai păstrează capacitatea de concurență, la sfârșitul deceniului însă începe o degradare treptată, care, începând cu anii optzeci – ca să cităm din nou presa sportivă – se transformă în «cădere liberă». În ziua de azi fotbalul maghiar a alunecat nemaipomenit de jos în clasamentul internațional: în Europa naționala Ungariei este printre ultimele, iar pe listele FIFA o mulțime de echipe africane și asiatice i-au luat-o înainte.

Chiar și din această trecere în revistă mult prea generală se poate constata că evoluțiile politice la nivel înalt, precum și confruntările grupurilor sociale pot fi bine evidențiate analizând exemplul fotbalului. Faptul că până la primul război mondial fotbalul maghiar este capabil să ajungă printre cele mai bune formații europene se poate explica prin relațiile speciale dintre naționalitățile care formau monarhia dualistă și grupurile alogene care încercau să se integreze în societatea maghiară. Probabil că n-ar fi neîntemeiat să considerăm investițiile materiale și simbolice supracalibrate în echipele MTK și FTC ca fiind indicatori obiectivi ai cursei de asimilare a germanilor și evreilor. Calitățile echipei naționale maghiare formate din jucătorii acestor două echipe pot fi interpretate în schimb, și nu în ultimul rând, drept compensări ale complexului de inferioritate resimțit de maghiari față de austrieci. În orice caz, o asemenea ipoteză pare să fie confirmată de supremația zdrobitoare a selecționatei maghiare asupra austriecilor între 1910 și 1919, adică imediat după ce echipa maghiară și-a terminat «anii de ucenicie petrecuți la școala de fotbal austriacă».

Dubla motivație a investițiilor exagerate explică și importanța acestui sport în Ungaria. Dacă ne permitem o oarecare larghețe, acest lucru poate fi interpretat și ca o reușită istorică a politicii naționale propuse, prin contracul social de asimilare, de elitele liberal naționale maghiare în urma reconcilierii din 1867 (a formării Imperiului Austro-Ungar): putem considera, spre exemplu, extrem de semnificativ faptul că, în câmpul de forțe al sportului internațional, interesele și competențele maghiare sunt reprezentate de cei nevoiți să-și dovedească loialitatea. [...]

De-a lungul secolului, fotbalul maghiar ajunge de două ori până în vârful clasamentului mondial; în a doua jumătate a anilor treizeci și în perioada cuprinsă între 1950-1956. (În ceea ce privește anii douăzeci să ne mulțumim acum a spune că rezultatele internaționale mai slabe pot fi cu siguranță explicate prin faptul că, în starea de șoc ce a urmat Comunei și Trianonului, resursele puse la dispoziția acestui sport în Ungaria sunt mai reduse.) Este semnificativ atât pentru anii treizeci cât și pentru

anii cincizeci că sistemul simbolicii sportive devine purtătorul unor mesaje extrem de importante din două puncte de vedere: pe de o parte, în perspectiva apropierii războiului mondial (respectiv în atmosfera războiului rece), iar pe de alta, din punctul de vedere al legitimării interne a regimurilor dictatoriale. [...]

Aceste dictaturi – având la dispoziție monopolul acumulării, regrupării și redistribuirii celor mai diferite tipuri de resurse – profită în mod evident de semnificațiile simbolice sportive ce pot fi exploatate în politica externă și internă. Cu alte cuvinte, în aceste perioade sfera politică subjugă practic lumea fotbalului, concentrând cantități enorme de resurse – fie și cu prețul frustrării altor domenii – în acest sport a cărui importanță decisivă constă în valoarea lui simbolică. [...]

Bineînțeles că voința politică a dictaturii n-ar fi fost suficientă în sine pentru ca, în aceste perioade dificile, fotbalul maghiar să atingă un nivel mondial. Pentru aceasta a mai fost nevoie și de cristalizarea în timp și înrădăcinată în trecut a instituțiilor și a disponibilităților. [...]

Din această perspectivă largă, social-istorică, performanțele fotbalului maghiar nu pot fi cătuși de puțin considerate ca fiind ieșite din comun, căci se înscriu perfect în șirul celor obținute de țările semi-periferice caracterizate de acute contradicții sociale interne și de o organizare politică dictatorială. Printre «marile puteri fotbalistice» putem pomeni Italia lui Mussolini, Spania lui Franco, Portugalia lui Salazar sau Brazilia și Argentina conduse de juntele militare.

Se poate susține deci, cu aproximație, că în prima parte a secolului douăzeci, pe lângă fotbalul din Marea Britanie și unele regate protestante (legate de Anglia prin fire strânse ținând de civilizație), fotbalul capătă o importanță ieșită din comun, și asta nu în ultimul rând datorită efortului substanțial al centrelor de putere, și în câteva dictaturi semiperiferice cu o situație internă tensionată. Începând însă cu anii șaiszeci-șaptezeci, paralel cu globalizarea culturii de consum și cu răspândirea mijloacelor de comunicare în masă – pentru a indica doar prin aceste câteva elemente direcțiile posibile ale unui eventual raționament mai detaliat – acest sport devine treptat jucăria, respectiv instrumentul, una dintre pârgurile capitalului multinațional. Nu este întâmplător faptul că în anii optzeci fotbalul internațional este dominat de statele vest europene, adică de țările cele mai dezvoltate din punct de vedere economic și capabile să cumpere mijloacele necesare (cristalizarea istorică a tradițiilor și disponibilităților profunde fiind bineînțeles și aici la fel de necesară ca și în cazul Ungariei), cărora echipele câtorva dictaturi est-europene și latino-americane le mai fac deocamdată față, tendințele istorice fiind însă lipsite de orice echivoc.

În această ordine de idei putem considera aproape inevitabilă pierderea treptată a importanței internaționale a fotbalului maghiar începând cu anul 1956, deoarece aceasta are loc paralel cu scăderea importanței acestei ramuri sportive pentru politica internă și externă. Astfel – în mod paradoxal –, degradarea fotbalului maghiar poate fi percepută și ca un indicator al consolidării, iar apoi al căderii regimului Kadar (am mai vorbit despre acest lucru în legătură cu titlul de campioană, în 1987, al echipei MTK). Această decădere este firească și fiindcă locul politicii ce structura lumea fotbalului nu este luat în Ungaria – în comparație cu experiența țărilor vest-europene dezvoltate – de injecții de capital care să conteze cât de cât pe plan internațional. Competitivitatea echipelor maghiare se află astăzi în același raport cu competitivitatea echipelor germane sau italienești în care se află valoarea capitalului imperiului Stadler sau al fabricii de bere Dreher în comparație cu puterea de capital a trustului Mercedes-Benz sau Agnelli. Și putem considera oarecum firesc și faptul că, în țările est-europene cu un caracter mai dictatorial, un Stoicikov și un Hagi vor mai fi capabili o vreme să fructifice ceva din politica sportivă a fostelor regimuri totalitare. Însă faptul că aceste staruri ale fotbalului bulgar și românesc, crescute în «regimuri de tip sovietic», sunt astăzi jucătorii celor mai bogate cluburi vest-europene, proiectează umbra prăbușirii fotbalului postcomunist român și bulgar (rus și iugoslav) după modelul celui maghiar.

În același timp trebuie să tratăm cu seriozitate și faptul că, pe urma câtorva jucători vest-europeni îmbătrâniți (spre exemplu Rummenigge sau Schillacci) sau campioni mondiali brazilieni «de categoria a doua» (spre exemplu Dunga), în ultimul timp profesioniști din ce în ce mai serioși și mai tineri din Europa de Vest sau America Latină își oferă experiența echipelor din Orientul Îndepărtat. Adică, dacă ne luăm o distanță suficient de mare, observăm și faptul că dominația vest-europeană a fotbalului nu trebuie considerată decât un fenomen de tranziție istorică: după finala campionatului de fotbal din 2010 de la Bangkok (pe care, după un scor de 0-1 la pauză, Japonia îl va câștiga cu 2-1 contra echipei Africii de Sud), nimeni nu se va mai mira de faptul că doar două echipe europene au reușit să intre printre cele opt semifinaliste.

În românește de Maria DINESCU

Din revista *Replika*, nr. 17-18, iunie 1995